

Древнегреческий Никоний

Резюме

В статье обобщены имеющиеся материалы по истории Никония в доримское время. Автор дает палеогеографическую реконструкцию низовьев Днестра для античного времени. Изменения гидрологического режима в дельте реки обусловили своеобразный ход исторического развития древнегреческого Никония. Город был основан, видимо, в последней трети VI в. до н. э. на левом берегу восточного рукава реки. Конец VI — первая половина V в. до н. э. выделяются как первоначальный этап развития города, который быстро растет.

Со второй половины V в. до н. э. начинается период расцвета Никония. Он занимает ведущее положение в районе. В середине IV в. до н. э. предпринимается попытка выпуска своей монеты. Однако со второй половины столетия начинается быстрый упадок города. Восточный рукав, на котором он располагался, стал заливаться и вскоре потерял судоходность.

Постепенно Никоний оказался в полной изоляции от торговых и политических центров. На первый план в Нижнем Поднестровье выдвигается соседняя Тира. К концу III ст. до н. э. Никоний окончательно приходит в упадок. Разрушение его варварами в конце III — начале II в. до н. э. ускоряет гибель города. К концу II в. до н. э. жизнь в Никонии постепенно затухает и прекращается совсем. Главная причина такого резкого поворота в историческом развитии города в частности и Нижнего Поднестровья в целом заключается в изменении водного режима в дельте реки.

В. Є. РАДЗІЄВСЬКА

Техніка прядіння
у населення лісостепової Скіфії

Як відомо, домашні промисли, і зокрема прядіння, відігравали значну роль в економічному житті всіх лісостепових землеробських племен скіфського часу. Ці промисли, як і пізніше, «становлять неодмінну принадлежність натурального господарства»¹. Проте в літературі про лісостепову Скіфію це питання висвітлене недостатньо. Немає досі й спеціальних досліджень, присвячених такій виробничій галузі, як прядіння, а в узагальнюючих працях звичайно лише констатується його наявність на підставі знахідок прясел².

Винятком є дисертація Б. А. Шрамка, в якій дається докладна характеристика домашніх промислів, в тому числі розглядаються пов'язані з ткацтвом підготовчі операції³. Але й тут немає повного аналізу всіх даних.

Багаторічні розкопки (1958—1976 рр.) Більського городища, найвизначнішого виробничого центру лісостепової Скіфії, дали велику кількість нових знахідок, що ілюструють технологію прядіння. Масовість матеріалу та його надійне датування по шарах полегшують статистичні підрахунки та спостереження, які були б неможливі при аналізі порівняно невеликої кількості речей, знайдених на інших поселеннях. Як відомо, у лісостепового населення головним знаряддям праці під час прядіння було веретено з кістяним, керамічним, металевим і,

¹ Ленін В. І. Повн. збір. творів, т. 3, с. 313.

² Мелюкова А. И. Памятники скифского времени лесостепного среднего Поднестровья.— МИА, 1958, № 64, с. 222—223; Либеров П. Д. Памятники скифского времени на Среднем Дону.— САИ, вып. Д1-31. М., 1965, с. 16; Коспаненко Г. Т. Племена скіфського часу на Ворсклі. К., 1967, с. 136—137; Петренко В. Г. Правобережжя Среднего Приднепровья в V—III вв. до н. э.— САИ, вып. Д1-4. М., 1967, с. 11, 55 та ін.; Ильинская В. А. Скифы Днепровского лесостепного Левобережья. К., 1968, с. 161; Шрамко Б. А. Господарство лісостепових племен на території України (VIII—III ст. до н. е.).— Укр. іст. журн., 1971, № 1, с. 60 та ін.

³ Шрамко Б. А. Хозяйство лесостепных племен Восточной Европы в скифскую эпоху. Дисертація на здобуття наук. ступеня доктора істор. наук, т. 2. К., 1965, с. 599—633; Шрамко Б. А. Господарство лісостепових племен..., с. 53—61.

можливо, дерев'яним пряслом. Та в питаннях про типи веретен і засоби використання різноманітних прясел ще багато нез'ясованого.

Серед більських матеріалів веретена не зафіксовані, до речі, як і інші вироби з дерева, що погано зберігаються у культурному шарі*. Незначні залишки їх у скіфських курганнях трапляються рідко. І тільки знахідка О. Г. Шапошнікової у кургані IV—III ст. до н. е. поблизу с. Новогригорівка Миколаївської області дає уявлення

Тип	Варіант			Тип	Варіант			Тип	Варіант		
	1	2	3		1	2	3		1	2	3
I				VII				XIII			
II				VIII				XIV			
III				IX				XV			
IV				X				XVI			
V				XI				XVII			
VI				XII							

Рис. 1. Типологічна таблиця прясел (за матеріалами Більського городища, східне укріплення):

I — конічні, II — зрізаноконічні, III — біконічні, IV — зрізанобіконічні (з однією зрізаною основою), V — зрізанобіконічні (з двома зрізаними основами), VI — округлобіконічні, VII — конічні з сферичною основою, VIII — кулясті, IX — кулясті з зрізаним сегментом, X — напівкулясті, XI — дископодібні, XII — бочкоподібні, XIII — циліндричні, XIV — прясла у формі плескачика, XV — котушкоподібні, XVI — грушовидні, XVII — прясла у формі посудини (фігурні).

про один з типів дерев'яних веретен у степових скіфів⁴. За кількістю, різноманітністю форм та розмірів глиняні прясла з Більського поселення поступаються лише фрагментам ліпного посуду. Тільки на східному укріпленні виявлено понад 400 цілих виробів та їх уламків. Серед них вдалося виділити 17 типів. Якщо форма прясла у перерізі відрізняється від основного типу за співвідношенням розмірів або новими деталями (увігнутість на одній чи обох основах), ми визначаємо варіанти (рис. 1).

Найпоширеніші на Більському городищі біконічні прясла з однією (тип IV, 86 шт.) та двома зрізаними основами (тип V, 28 шт.), біконічні (тип III, 72 шт.), округлобіконічні (тип VI, 60 шт.), конічні (тип I, 21 шт.), трапецієподібні (тип II, 19 шт.). Використання їх у прядінні безумовно було пов'язане зі зручністю форми: широка основа конічних чи зрізаноконічних прясел (типи I, II, IV, VII) перешкоджала зісковзуванню прядива з веретена. Екземпляри біконічної, округлобіконічної форми, як буде показано нижче, вживалися також в парі з додатковим пряслом. В цьому випадку додаткове прясло не тільки збільшувало вагу основного, але й затримувало прядиво на веретені. З цією метою застосовувались прясла незначні за розміром та вагою з досить великою площею основи, що підтверджується наявністю на їх робочих поверхнях слідів своєрідної опрацьованості (типи I, II, X, XI, XIII, XIV). Використання додаткових прясел відомо також за знахідками з курганів⁵.

* Автор вдячний Б. А. Шрамку за дозвіл використати в статті неопубліковані матеріали з розкопок на Більському городищі.

⁴ Шапошнікова О. Г. Знахідкам — 25 років. — Наука і суспільство, 1974, № 1, с. 48.

⁵ Граков Б. Н. Скифские погребения на Никопольском курганном поле. — МИА, 1962, № 115, с. 67.

Проте біконічні та подібні до них типи застосовувались і самостійно. Слід зауважити, що кількісне переважання деяких прясел (типи I—VI) частково можна пояснити і традицією. Наприклад, якщо на пам'ятках скіфського часу у басейнах Ворскли, Сіверського Дінця, Середнього Дону частіше трапляються біконічні та близькі до них за формою прясла, то на городищах Курського Посейм'я в той же час велику групу знахідок поряд з іншими становлять прясла у вигляді котушок⁶.

На жаль, за незначними винятками, кількісному аналізу форм та розмірів прясел зовсім мало приділяється уваги у публікаціях і тому важко навести точні дані за матеріалами інших пам'яток. Крім того, треба відзначити, що рисунки прясел у цих роботах звичайно не показують як слід їх місця на веретені, бо вони зображені широкою площадкою донизу. Судячи з багатьох аналогій та етнографічних даних, прясла закріплювали на веретені більшою основою догори.

Зупинимося на характеристиці типів з варіантами. До них насамперед належать прясла, на основах яких виявлено напівсферичні заглиблення. Хоч таких виробів небагато (27 шт.), серед них є різні типи (I, 3; II, 3; IV, 3; VI, 3; X, 3; XI, 3; XVI, 3). Огляд цих знахідок під бінокулярною лупою дав цікаві результати. Виявилось, що на поверхні основ є сліди потертості. До того ж, ці сліди відрізняються за характером. На пряслах типів II, 3, VI, 3 одна з основ має численні ви-

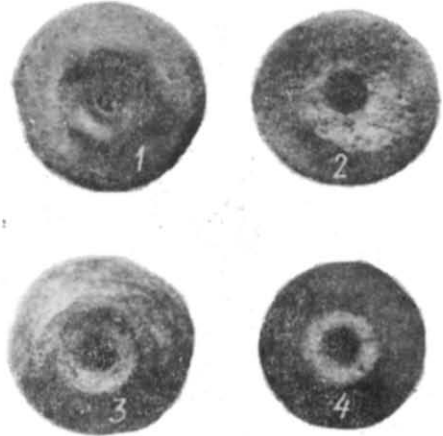

Рис. 2. Сліди спрацьованості на біль-ських пряслах:

1 — прясло з відполірованою виїмкою на основі; 2—3 — з вибоїнами на основі; 4 — з потертостю на вершині.

боїни з гострими краями та борозенки, які були продряпані зернами кварцевого піску. Увігнуті основи прясел (типи I, 3; IV, 3; V, 3; X, 3; XI, 3) мають робочі площини іншого вигляду. Поверхня їх слабо заглажена, відсутні борозенки та грубі вибоїни. Нарешті у прясел, де увігнута тільки одна основа, поверхня другої (II, 3; IV, 3) або вершина прясла (I, 3; IV, 3; VI, 3; X, 3; XI, 3; XVI, 3) звичайно заглажена. Наявна невелика кількість заглиблень від зерен кварцу, що випали. Ці заглиблення не мають гострих країв. Подібні сліди спрацьованості помічені на переважній кількості прясел інших типів та варіантів (I, 1; II, 1, 2; III; IV, 1, 2; V, 1, 2; VI, 1; VII, 1; VIII; IX та ін.).

На одному пряслі часто можна спостерігати сліди спрацьованості різного характеру. Нижня, менша за розмірами площадка найчастіше заглажена, а верхня відполірована або навпаки має вибоїни та глибокі борозенки. Безперечно, всі ці відмінності пов'язані з характером тертя поверхні та ударами, а також із якістю матеріалу, тобто глини додаткового прясла, волокна прядива або деревини веретена. Прясла типів II, 3, VI, 3 та інших, на увігнутих основах яких є вибоїни та борозенки з гострими краями, використовувались, можливо, у парі з іншими, додатковими. Останні застосовували для збільшення ваги веретена (рис. 3, 5—7). Під час крутіння його прясла терлися одне об одне, стикалися і взаємно спрацьовувалися (рис. 2, 2, 3). Заглаженість увігнутості на пряслах типу I, 3; IV, 3; V, 3; X; XI; XII, 3 утворилась внаслідок зіткнення волокон прядива і поверхні основи (рис. 2, 1). Сліди

⁶ Алихова А. Е. Древние городища Курского Посеймья.— МИА, 1962, № 113, с. 109, рис. 13, 10, 11, 13.

тертя м'яким матеріалом є також на пряслах без увігнутих основ (I, 1; II, 1, 2; IV, 2 та ін.). Нарешті заглажені нижні основи або вершини прясел майже всіх типів та варіантів і наявність на них численних вибоїн зумовлені формою веретена і способом закріплення на ньому прясла (рис. 2, 4).

Таким чином, за слідами роботи на пряслах можна уявити форму веретена, до якого вони належали. Більські веретена мали вигляд прямого циліндричного кийка, кінець якого був оформлений шишечкою-

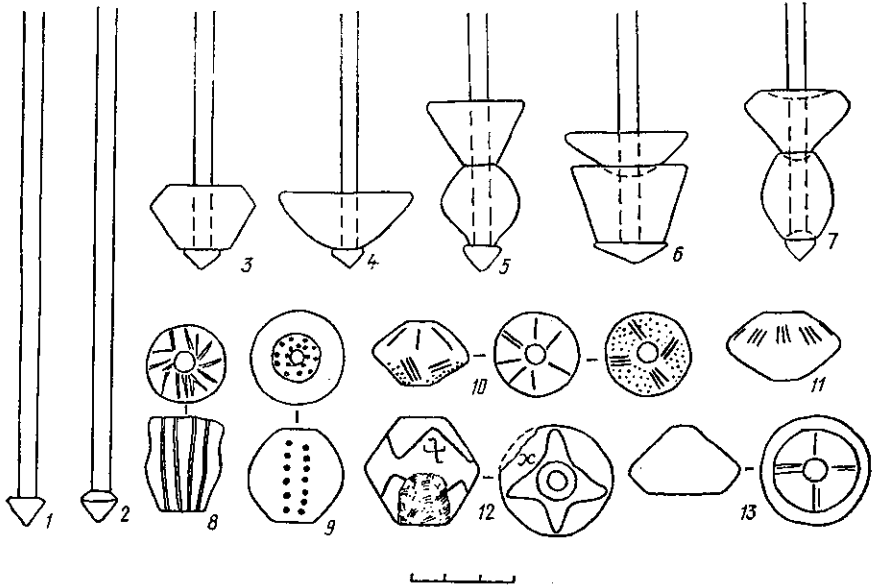

Рис. 3. Реконструкції веретен Більського городища з наборами прясел та орнаментация прясел:

1, 2 — веретена з конічними і біконічними упорами; 3–5 — з різними типами прясел без заглиблення на основі; 6, 7 — веретено з набором прясел, які мають заглиблення на основах; 8–13 — орнаментовані прясла.

упором (рис. 3, 1, 2). Прясло, що легко закріплювалось на такому веретені, спиралося нижнім кінцем на шишечку. Упор мав форму конуса з повернутою донизу вершиною і плоскою чи сферичною основою. Якщо овальна поверхня шишечки входила до заглиблення на основі прясла, остання використовувалась як втулка (типи V, 3; VI, 3) для більш стійкого закріплення прясла на веретені.

Таким чином, увігнутості на основах більських прясел застосовувались цілком раціонально і були передбачені під час виготовлення. В залежності від форми прясла напівсфери на його основах являли собою гнізда для додаткових прясел (рис. 3, 6, 7) або для шишечки веретена (рис. 3, 7). Слід відзначити, що подібні конструктивні особливості помітні й на знахідках, виявлених в інших пам'ятках скіфського часу в Лісостепу⁷. Є прясла з западинами на основах серед матеріалів милоградської культури, на пам'ятках цього ж періоду у Курському Посейм'ї, на Десні та у верхів'ях Оки⁸.

⁷ Фабриціус І. Тясминська експедиція.— АП УРСР, т. 2. К., 1949, с. 94; табл. III, 18, 23; Шрамко Б. А. Селище та могильник ранньої залізної доби біля с. Островерхівки.— АП УРСР, т. 6. К., 1956, с. 62, табл. II, 2; Пузикова А. И. Поселения Среднего Дона.— МИА, 1969, № 151, с. 72, рис. 19, 4, 16, 18.

⁸ Мельниковская О. Н. Племена Южной Белоруссии в раннем железном веке. М., 1967, рис. 53, 6, 28; рис. 10, 22, 24 та ін.; Алихова А. Е. Древние городища Курского Посеймья, с. 109, рис. 7, 10; Никольская Т. Н. О поселениях раннего железного века в бассейне Десны и Верхней Оки.— КСИА АН СССР, 1969, вып. 119, с. 18, рис. 116.

Запропонована інтерпретація місцевих веретен підтверджується також етнографічно. Зокрема, етнограф О. В. Адріанов у 1904 та 1907 рр. зафіксував у качинських татар Східного Сибіру веретена з пряслем, що спиралося на шишечку в нижньому кінці веретена (рис. 4, 1, 2)⁹. Взагалі більські матеріали свідчать про те, що місцеве населення використовувало дерев'яні веретена найпростішої форми у вигляді прямої, круглої в перетині палички. Подібні знаряддя були відомі й грецьким пряслам¹⁰. Не виключено, що заможні жінки мали більш витончені та коштовні веретена у вигляді фігурних прямих або розширених в середній частині стержнів. Виточені з кістки чи дерева і навіть іноді срібні веретена звичайні для цього часу. Вони давно визначені не лише в античних комплексах, а й в степових та лісостепових курганах¹¹. Крім того, «точені фігурні кістяні палички у вигляді жезлів або колонок», відзначені серед матеріалів юхнівських городищ¹², безумовно, також є веретенами грецького походження.

Найоригінальніших більських фігурних прясел у вигляді посудинок різних форм (тип XVII) виявлено всього чотири. Два з них повторюють форму більських глечиків, одне схоже на тюльпаноподібний горщик. Останнє нагадує гострореберну круглодонну посудину з невисокою прямою шийкою. Прясла схожі на горщики не типові для лісостепових пам'яток, вони трапляються тут значно рідше, ніж в комплексах лісової зони.

Деякі дослідники¹³ бачать в біконічних, конусоподібних пряслах тощо наслідування форми посудин періоду пізньої бронзи. Навряд чи можна погодитись з цим твердженням. Такі форми застосовувались дуже довгий час на великій території і відомі в багатьох культурах, що не мають ніяких генетичних зв'язків із зрубною. Наприклад, вони знайдені серед речей милоградської культури, а також часто наявні у середньовічних пам'ятках, де говорити про будь-який зв'язок з

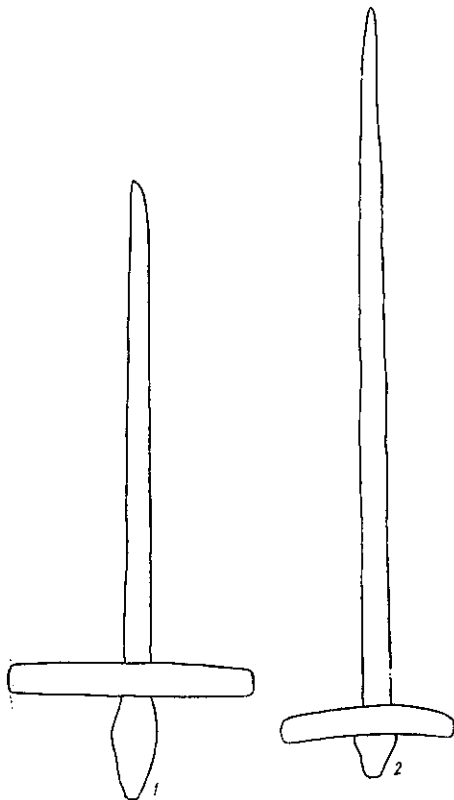

Рис. 4. Дерев'яні веретена з пряслами та упорами для них на нижніх кінцях (за етнографічними матеріалами О. В. Адріанова):

1, 2 — веретена з пряслом з колекції виробів качинських татар Східного Сибіру.

⁹ Колекція О. В. Адріанова, № 600—94 (аб) та 1263-76.

¹⁰ Античные города Северного Причерноморья, т. 1. М., 1955, с. 406—407, 427 та ін.

¹¹ Тереножкин А. И., Ильинская В. А., Черненко Е. В., Мозолевский Б. М. Скифские курганы Никопольщины.— Скифские древности. К., 1973, с. 154, рис. 37, 5; с. 231, рис. 37, 15; Лагодовская Е. Ф., Симонович Э. А. Скифский могильник у с. Михайловка на Нижнем Днепре.— Там же, с. 251, рис. 7, 3; Яковенко Е. В. «Скіпетр цариці» з Куль-Оби.— Археологія, 1973, вип. 11, с. 40, рис. 1, 2; с. 42, рис. 3.

¹² Левенок В. П. Городища юхновской культуры.— КСИА АН УССР, 1957, вып. 7, с. 51, рис. 1, 14—15.

¹³ Либеров П. Д. Памятники скифского времени в бассейне Северского Донца.— МИА, 1962, № 13, с. 62.

керамікою бронзового віку взагалі неможливо¹⁴. Крім того, на тих же поселеннях епохи пізньої бронзи біконічні прясла не переважають кількісно. Частіше тут знаходять зразки напівсферичні, у формі плескачків¹⁵, що не мають нічого спільного з одночасним їм посудом. Вони нагадують більш ранні кістяні прясла, виготовлені з головок суглобів тварин. Нарешті, незрозуміло, чому в ранньому залізному віці прясла, схожі на посуд бронзової епохи, мають таке велике поширення, а форми, близькі до посуду скіфського часу, трапляються рідко.

Нечисленні на Більському городищі й фігурні прясла типів XVI, XVII. Вироби XIII типу також не характерні для цієї пам'ятки. Самостійне застосування їх, мабуть, не давало особливих переваг, і вони, певно, використовувались як додаткові важки. Вага та розміри цих

прясел невеликі, робочі поверхні зберігають сліди тертя об твердий матеріал.

Рис. 5. Фотографія зліпка прясла з орнаментом у вигляді напису.

Окремо слід відзначити орнаментовані прясла, яких на Східному Більському городищі знайдено 25. Мотив орнаментатії, що повторюється най-

частіше, складається з хрестоподібних знаків, прокреслених по сирій глині на основах прясел конічної, зрізаноконічної і грушовидної форми. Виробів, прикрашених прямими хрестами, в центрі яких є отвір, виявлено 12 (рис. 3, 13). В одних випадках хрестоподібні лінії чіткі, вони проходять через всю основу і досягають ширини 2-3 мм, в інших — це злегка помітні тонкі рисочки, що не доходять до кінця основи.

Окрему групу складають біконічні прясла, орнаментовані наколами й насічками у вигляді 2-3 або 7-8 променів, що розходяться від отвору (рис. 3, 8—11). Близький за композицією до описаного зонний орнамент кулястого прясла, різні сполучення глибоких наколів на його поверхні обмежені концентричними врізними лініями. Чотири прясла мають різноманітні композиції наколів, нанесених на поверхню тупим кінцем тонкої палички. Як правило, вони скомпоновані в окремі групи, розташовані на середній поверхні або на основі. Іноді наколи утворюють чіткі фігури у вигляді п'ятикутної зірки або концентричних кіл з променями. Чотирипроменевою асиметричною зірку зображено на одному з біконічних прясел (рис. 3, 12). У лівому кутку між двома великими вершинами цієї зірки прокреслений солярний знак. Цей символ дуже схожий на знаки, виявлені В. А. Іллінською на пряслі з Басівського городища¹⁶. Мабуть, така ж композиція була і на іншому пошкодженому схилі прясла. В усякому разі, на частині, що збереглася, помітні прокреслені зигзаги. Дуже незвичний врізний орнаментований поясок, що проходить по середній частині прясла зрізаноконічної форми (рис. 5) і з першого погляду нагадує якийсь напис. Він прокреслений в прилягаючій до основи частині й обмежений врізним колом.

В описаній вище орнаментатії більшість фігур можна пояснювати як астральні культові знаки. До них належать — хрест, зірка, кола та ін. Однак немає сумніву в тому, що такі прясла не були спеціальними культовими предметами. На них добре простежуються сліди справцьованості. Немає також підстав вважати, що хрестоподібні лінії на основах важків були каналами для закріплення ниток основи верти-

¹⁴ Кухаренко Ю. В. Зарубинецкая культура.— САИ Д1-19. М., 1969, табл. 17, 11, 12, 15; Максимов Е. В. Новые зарубинецкие памятники в Среднем Приднепровье.— МИА, 1969, № 160, с. 45, рис. 6, 1, 2, 4, 7.

¹⁵ Шинкарев Г. Н. О пряслицах срубной культуры.— СА, 1970, № 1, с. 239, рис. 1.

¹⁶ Іллінська В. А. Басівське городище.— Археологія, 1965, т. 13, с. 69, рис. 19, 6.

кального ткацького верстата, а самі важки, як припускав раніше Б. А. Шрамко¹⁷, натягували ці нитки. Ми не помітили слідів роботи на основах таких прясел з нарізками, які могли б утворитись при натяганні ниток. Ці лінії часто лише злегка намічені й сходять нанівець приблизно в середній частині основи. Та й навряд чи прив'язування важків до ниток основи хрест-навхрест було швидкою і зручною операцією. Набагато простіше закріплювати їх вузликом, як це робили грецькі ткачі¹⁸.

Привертає увагу той факт, що орнаментованих прясел на Більському городищі небагато. Очевидно, візерунок наносився на їх поверхню в якихось виняткових випадках. Мабуть, не всі описані мотиви мали культове значення. Семантика деяких з них незрозуміла. Можливо, мають рацію ті дослідники, які вважають, що в окремих випадках тут ішлося про знаки власності¹⁹. Не виключено, що й орнамент, схожий на напис, мав таку мету. До речі, аналогічний орнамент виявлений і на пряслиці з милоградських матеріалів Чаплинського городища²⁰. Можливість пояснення його як знака власності підтверджується й іншими спостереженнями. Численність форм більських прясел ще раз доводить, що прядіння було домашнім виробництвом, коли кожна пряля виготовляла прясла бажаної для неї форми. Незважаючи на їх різноманітність, серед більських знахідок є такі, що були, очевидно, виготовлені однією людиною. Вони не лише дуже схожі за формою, розмірами, матеріалом і способом ліплення, але й знайдені були здебільшого поруч і на одній глибині (типи III, VII).

Випадок орнаментативних прясел знаками, що нагадують написи, винятковий. Значно більше аналогій відомо для композицій, які можна пов'язати з астральним культом, причому на деяких територіях Правобережжя і на півночі України вони відомі ще за доби середнього бронзового віку і доскіфського часу²¹.

В басейні р. Ворскли прясла з різними комбінаціями нарізок і наколів, що утворюють кола, промені тощо, добре відомі за матеріалами розкопок М. Я. Рудинського в уроч. Таранів Яр і Десяте Поле²². Відзначені вони і Г. Т. Ковпаненко на інших пам'ятках Поворскля²³. Є подібні фігури на пряслах з поселень басейну Сіверського Дінця, Середнього Дону, Правобережжя Дніпра²⁴.

Надзвичайно мальовничі важки й прясла лісових культур скіфського часу. Серед них також нерідкі екземпляри, що мають описаний вище орнамент. Але в той же час не можна повністю погодитись з О. М. Мельниковською, яка всі глиняні вироби з яскравою орнаментативною з колекції милоградської культури відносить до так званих грузиків²⁵. Серед них були, безумовно, справжні прясла. Останні як знаряддя прядіння зовсім не виділені автором серед виробів з глини,

¹⁷ Шрамко Б. А. Нові дані про господарство скіфської епохи.— Вісник ХДУ, вип. 1. Істор. серія. Харків, 1966, с. 81, рис. 8, 36.

¹⁸ *Kultura materialna starożytnej Grecji*. Warszawa, 1956, s. 326, rys. 346.

¹⁹ Шрамко Б. А. Хозяйство лесостепных племен Восточной Европы в скифскую эпоху, т. 2, с. 620.

²⁰ Третьяков П. Н. Чаплинское городище.— МИА, 1959, № 70, с. 137, рис. 11, 14.

²¹ Березанская С. С. Средний период бронзового века в Северной Украине. К., 1972, с. 123, рис. 42, 1—3; Тереножкин А. И. Предскифский период на Днепровском Правобережье, с. 53, рис. 28, 9, 10.

²² Рудинский М. Я. Мачухська експедиція Інституту археології (1946 р.), с. 75, табл. III, 11—13, 20.

²³ Ковпаненко Г. Т. Племена скіфського часу на Ворсклі, с. 78, 127, рис. 16, 8—9.

²⁴ Шрамко Б. А. Древности Северского Донца, с. 217, рис. 83, 17—18; Пузикова А. И. Поселения Среднего Дона, с. 217, рис. 19, 3—14; Москаленко А. Н., Пряхил А. Д. Поселения раннего железного века у хутора Титчиха.— МИА, 1969, № 151, с. 102, рис. 5—6, 15; Фабрициус І. В. Тясминська експедиція, с. 103, табл. III, 22—23.

²⁵ Мельниковская О. Н. Племена Южной Белоруссии в раннем железном веке, с. 116—122, рис. 53, 54.

хоча факт наявності ткацтва, а отже, й прядіння, дослідниця констатує²⁶.

Точно встановлене датування культурного шару східного більського укріплення по штиках²⁷ дає змогу намітити хронологічні рамки існування прясел різних типів. Більшість з них (типи I—V, X—XIII) використовувалась протягом усього часу життя на поселенні з самого початку VII ст. до н. е. до початку III ст. до н. е. Типи VI, IX, XVI, XVII характерніші для раннього часу — основна їх кількість виявлена у другому та третьому штиках культурного шару, тобто серед матеріалів VII — початку V ст. до н. е. (тип VIII належить до V — початку III ст. до н. е.).

Звичайно більські прясла виготовлені недбало, з темної глини, що має домішку дрібнозернистого піску. Є й браковані екземпляри. Тільки деякі прясла виготовлені дуже ретельно. Як виняток трапляються вироби із слідами чорного та сірого лощіння. Розміри прясел різноманітні*.

Крім глиняних, на Більському городищі застосовували і металеві прясла. На східному укріпленні знайдено свинцеве пряслице у вигляді невеликого плескачика. Його вага 9,8 г, що на 3 г менше найлегшого керамічного. Очевидно, воно використовувалось як додаткове до основного прясла. Свинцеві пряслиця зрідка знаходять і на інших лісостепових поселеннях²⁸, але вони характерніші для степових комплексів. До останніх вони потрапляли у великій кількості з античних міст Північного Причорномор'я, або центрів, тісно з ними пов'язаних²⁹.

Таким чином, вивчення більських прясел допомагає уточнити технологічні особливості прядіння у місцевого населення, встановити форму застосовуваного веретена і намітити деякі хронологічні рамки використання керамічних прясел різних типів.

В. Е. РАДЗИЕВСКАЯ

Техника прядения у населения лесостепной Скифии

Резюме

В статье рассмотрены орудия прядения и приемы их использования населением, жившим на территории лесостепной Скифии в VII—III ст. до н. э. Автор на значительном материале дает типологическую характеристику прясел, выясняет на основе следов сработанности способы их применения, а также формы местных веретен. Следует отметить, что орнаментация некоторых прясел имела культовое значение.

Стратиграфические данные, полученные при раскопках Бельского городища, позволяют наметить хронологические рамки существования отдельных типов прясел.

²⁶ Мельниковская О. Н. Племена Южной Белоруссии в раннем железном веке, с. 140 (посил. № 71).

²⁷ Шрамко Б. А. Восточное укрепление Бельского городища.— Скифские древности. К., 1973, с. 86—87; Шрамко Б. А. Исследование Бельского городища.— Археологические исследования на Украине в 1968 г., вып. 3. К., 1971, с. 53—57.

* Основні розміри прясел змінюються у межах: діаметр верхньої площини прясла 12—30 мм, основи 10—38 мм, у перетині 23—37 мм, висота 9—38 мм, діаметр отвору 4—7 мм.

²⁸ Фабриціус І. Тясминська експедиція, с. 94; Ильинская В. А. Памятники скифского времени в бассейне р. Псел.— СА, 1957, т. 27, с. 246, рис. 7, 7; Шрамко Б. А. Хозяйство лесостепных племен Восточной Европы в скифскую эпоху, т. 2, с. 622.

²⁹ Граков Б. Н. Каменское городище на Днепре.— МИА, 1954, № 36, с. 102, табл. X, 6, 7; Граков Б. А. Скифские погребения на Никопольском курганном поле, с. 59, 68; Яковенко Э. В., Черненко Е. В., Корпусова В. И. Описание скифских погребений в курганах Восточного Крыма.— Древности Восточного Крыма. К., 1970, с. 171, рис. 23, 7—9; Вязьмитина М. І., Іллінська В. А., Покровська Є. Ф., Тереножкін О. І., Ковпаненко Г. Т. Кургани біля с. Новопислипка і радгоспу «Аккермень».— АП УРСР, 1960, т. 8, с. 66, рис. 34, 16; Тереножкін А. И., Ильинская В. А., Мозолевский Б. М. Скифские курганы Никопольщины, с. 154, рис. 37, 3; с. 183; рис. 53, 8—10 та ін.